

GEZİ NOTLARI

“İRAN ARAŞTIRMA VE İNCELEME GEZİSİ” (16-22 MAYIS 2016)

*Arş. Gör. Maşide KAMİT
Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi*

İslam Tarihçileri Derneği (İSTAD) tarafından 16-22 Mayıs 2016 tarihleri arasında düzenlenen “İran Araştırma ve İnceleme Gezisi” programı, İSTAD başkanı Prof. Dr. Mehmet Şeker’in başkanlığında başarılı bir şekilde gerçekleşmiştir. Programa İSTAD üyelerinden öğretim elemanları ile yakınlarından oluşan toplum 34 kişi katılmıştır.

İran topraklarında Meşhed, Tus, Nişâbur, Şîrâz, Tahran, Kum, Kâşân ve İsfahan şehirlerini içeren bir program olarak hazırlanan gezi, **16 Mayıs Pazartesi** günü saat 20.20’de İstanbul Atatürk Havalimanı’nda Türk Hava Yolları’na ait TK-888 sefer sayılı uçağın hareketiyle başlamıştır. Dört saatlik bir uçuşun ardından saat 00.15’te (Türkiye saati 01.45) Meşhed Havalimanı’na ulaştık. Uçak inişe geçtiğinde başörtülü olmayan bayanların çantalarından çıkardıkları örtüleri, kural gereği takmaya başlamaları ilk dikkat çeken detaylardandı. Havaalanında, bayanlara ve erkeklere ayrı ayrı tahsis edilen kontrol noktalarını geçişin ardından, gezi süresince rehberlik eden Hüseyin Zamanoğlu tarafından karşılandık. Tebrizli Hüseyin Bey lise öğrenimini İstanbul’da görmesi münasebetiyle bizeTürkçe rehberlik yaptı.Hüseyin Bey’in refakatiyle otele saat 03.00 civarında ulaştık.

İran hakkında genel olarak şunları söyleyebiliriz. M.Ö. 4000'lere kadar uzanan tarihiyle eski uygarlıkların merkezlerinden olan İran, Türkmenistan, Afganistan, Pakistan, Irak, Türkiye, Ermenistan ve Azerbaycan ile kara sınırı olan, güneyde Basra ve Umman körfezleriyle kuzeyde Hazar denizi arasındaki büyük bir platoda yer almaktadır. Dünyanın en dağlık ülkelerinden olan İran, sıra dağların şekillendirdiği ve doğusunun büyük kısmında, kuzey orta kesiminde ve güneyde geniş yer kaplayan çölleriyle 1.648.195 km²'lik yüzölçümüne sahiptir.

İran'da gündüz gerçekleştirilen iç uçuşlarda ülkenin ne kadar dağlık bir araziye sahip olduğunu kuşbakışı görmek mümkün.

1979 yılında kabul edilen anayasa ile İran İslam Cumhuriyeti ismini alan ülkenin resmi dili Farsça, başkenti Tahran'dır. Devletin bayrağı ise yeşil, beyaz ve kırmızı renkli üç şeritten oluşmaktadır. Üst ve alt kısımdaki yeşil ve kırmızı şeritlerin üzerinde yan yana 22 kez *"Allâhuekber"* lafzı yer almaktadır. Aradaki beyaz şeridin ortasında yer alan kırmızı simge ise *"Kelime-i Tevhid"* temsil etmektedir. 76 milyon civarındaki nüfusunun %90'ı Şii mezhebe (İsnâaşeriyye), %8'i Sünnî mezhebe geriye kalan %2'lik nüfus ise diğer dinlere mensuptur. Kadim bir yerleşim birimi olarak çeşitli siyasî hâkimiyetlere tanıklık etmesinin de tesiri ile bugün Fars, Azerî, Kürt, Belucî, Arap ve Türkmen gibi etnik grupların yaşadığı bir ülkedir.

İran'ın tarihini hatırladığımızda ilk planda zihnimizden geçenleri şöyle ifade edebiliriz. Med, Ahemeniş, Selevkos (Seleucus), Part ve Sâsânî İmparatorluğunun hâkimiyet kurduğu bu topraklara, Müslümanlar'ın askerî seferleri Hz. Ebû Bekîr döneminde başlamış ve Hz. Ömer döneminde, 21/642'de gerçekleşen Nihâvend zaferi ile Sâsânî ordusu ezici bir mağlubiyet yaşamıştır. Hz. Osman döneminde ise Ahnef b. Kays'ın komuta ettiği ordu, Kum, Kâşân, İsfahan, Herat, Merv, Merverruz, Nîşâbur ve Tus şehirlerini fethetmeye başlamıştır. Nitekim III. Yazdicerd'in öldürülmesi ile 31/651'de Sâsânî devleti tamamen ortadan kaldırılmıştır. Ülkede 40/660'dan Abbâsîler'in hilâfetlerini ilanına kadar (132/750) Emevî hâkimiyeti hüküm sürmüştür. Merkezin Bağdat'a taşındığı Abbâsî hilafetinde, bölge halkının ihtilal sürecindeki desteğinin de tesiriyle Emevî döneminin aksine İran kültürü ile siyasî, ictimâî ve idarî kurumsallaşma yönüyle dikkate değer bir etkileşim yaşanmıştır. Zamanla Abbâsîler'in merkezi otoritesinin zayıflamasına paralel olarak bu topraklardaki valiler yarı bağımsız devlet olarak hareket eden idari birimlere dönüşmüştür. Bunlar, Tâhirîler (M.821-873), Sâmânîler (M.819-1005) ve Büveyhîler'dir (M.932-1062). Bu topraklara, zamanla Sâmânîler'in destek arayışının getirdiği Gazneli hâkimiyeti (M.963-1186) ise yerini, 431/1040'da gerçekleşen Dandanakan savaşı ile Selçuklular'a (M.1040-1157) bırakmıştır.

Bugün İran sınırında yer alan Nîşâbur, Rey, İsfahan, Hemedan şehirleri, Selçuklular'ın merkezi haline gelmiştir ve kaynakların aktardığına göre Selçuklu sultanları bu şehirlerin imarına ayrı bir önem vermiştir. Aynı zamanda bölgede Harzemşah (M.1077-1231), İlhanlı (M.1256-1353), Timur (M.1370-1507), Safevî (M.1501-1732), Afşar (M.1736-1804), Zend (M.1751-1794) ve Kaçar hanedanlığı (M.1796-1925) hüküm sürmüştür. İran tarihine dair özet olarak verdiğimiz bu kronolojik bilgilerin ardından kaynakların bize sunduğu bilgilerin ışığında, bugüne kadar bu coğrafyaya dair zihinlerimizde oluşan tasavvurları bizat müşahade etmeyi umarak geçmişin izlerini takip için yola çıkıyoruz.

17 Mayıs Salı sabahı saat 10.00'da Meşhed, Tus ve Nîşâbur'u içine alan

gezi programı için Meşhed'deki otelden ayrılıyor. Ülkenin doğusunda yer alan Meşhed, kadim İpek yolu üzerinde batıyı doğu ülkelerine bağlayan bir konuma sahip olup başkent Tahran'a 850 km. mesafededir. Horasan eyaletinin yönetim merkezi olan şehir, ülkenin ikinci büyük şehridir. İslâm coğrafyacıları tarafından Tus olarak isimlendirilen bölge içinde Senâbâz isminde bir köy olarak tarif edilen ve Tus'a 1,5 km uzaklıktaki köyün gelişim süreci, Horasan seferine çıkan Abbâsî Halifesi Hârûn Reşîd'in bu köydeki kalede hastalanması ve buraya defni (M.809) ile başlamıştır. Ardından Halife Me'mun, babasının vefatından dokuz yıl sonra İmam Ali Rızâ ile Merv'den dönerken uğradıkları Senâbâz'da birkaç gün kalmıştır. Senâbâz'a 1,5-2 km mesafedeki Nukân kasabasında İmam Ali Rızâ'nın vefatı üzerine Halife Me'mun onu babasının mezarının yanına defnetmiştir. Bu hadisenin akabinde Şiîler'in, sekizinci imamları olan Ali Rızâ'nın zehirlenerek öldürüldüğünü düşünmeleri sebebiyle mekân, önemli bir ziyaretgâh haline gelmiş ve **"Meşhed"** (şehâdet yeri, mübârek mezar) diye zikredilmeye başlamıştır. **"Meşhed"** ismini ilk olarak kullanan H. IV. yüzyıl müellifi Makdisî, şehrin içinde evlerin ve bir kalenin bulunduğunu ve Amîdüddevle Fâik tarafından türbenin üzerine bölgenin en güzel camisinin inşa edildiğini aktarmıştır. Kuruluşu, Büyük İskender dönemine kadar uzanan ve **"Susia"** olarak tanınan Tus ise Meşhed'in 25 km. kuzeybatısında yer almaktadır. Tûsî nisbesiyle anılan Firdavsî, Ebû Ca'fer et-Tûsî, Nizâmülmülk, Gazâlî, Nasîrüddîn Tûsî gibi birçok ulemâ ve devlet ricalinin doğup yetiştiği bu şehir, rağbetin Meşhed'e kaymasıyla geri planda kalmıştır. Tus şehri, özellikle Moğol istilasında ciddi bir hasar almıştır.

Ortaçağ İslam dünyasının en büyük şehirleri arasında yer alan Nişâbur, bugün İran'ın Razavî Horasan eyaleti sınırları içerisinde bulunmaktadır. Tâhirîler döneminde merkez haline gelen şehrin gelişimi Sâmâniler zamanında da devam etmiş ve en büyük sanat, ilim ve ticaret merkezi haline gelmiştir. Bu dönemde Şâfiî, Hanefî ve Kerrâmiyye mezhep mensuplarının yanı sıra Mecûsî, Yahudi ve Hıristiyanların da birlikte yaşadığı bir şehir görünümündeydi. Selçuklu hâkimiyetinde de idari merkez olma vasfını devam ettiren şehir, Nizâmiye Medreseleri'nden önce İslam dünyasının ilk medreselerinin kurulduğu yerlerin başında gelmektedir. Fakat istila ve yağmalar, özellikle de farklı zamanlarda meydana gelen depremlerle (mesela 540/1145 ve 808/1405) hasar gören Nişâbur pek çok kez yeniden imar edilmiştir. Gezimizin ilk durağı Nişâbur sınırlarındaki Fûşencan köyüne giderken birbirine benzeyen modelleriyle otomobiller dikkatimizi çekti. Rehberimiz otomobillerin, otobüslerin (gezi otobüsümüz de dâhil) tamamen İran üretimi olduğu söyledi.

➤ Fûşencan Köyü

Fûşencan Nişâbur'a yaklaşık 2 km mesafede, bugün bir mahalle görünümünde bir yerleşim birimidir. Bu mahallenin önemi, XIII. yüzyılda Cengiz istilası nedeniyle Anadolu'ya Nişâbur'dan göçtüğü kabul edilen Hacı Bektaş-ı Velî'nin

doğduğu yer olduğunun ileri sürülmesidir. Fakat kaynaklarda bu hususta bir bilgi yer almamaktadır. Köyün girişinde otobüsten inerek dar ve sarı toprak yolda yaklaşık 200 metre yürüdük. Yol kenarında başlarındaki hasır şapkalarıyla çalışan işçiler ellerindeki mala yardımı ile küçük sarı tuğlalarla duvar örüyordu. Mahallelinin turist görmeye pek alışkın olmadığını farketssek de tebessümle selamımızı aldılar. Ardından çiftlik evini andıran iki yanında ağaçların bulunduğu bir bahçenin sonunda sarı küçük tuğlalarla örülmüş tek katlı evi dışarıdan dolaşarak buradan ayrıldık. Gerek mahallede gerek özel mülk olan evin çevresinde Hacı Bektaş-ı Velî'ye dair bir bilgi yer almamaktadır. Bu durum, doğduğu ev olduğu söyleminin, köydekiler tarafından da çok fazla bilinmediğini düşündürdü. Nitekim bugün İran denilince ilk akla gelen şairler arasında yer alan Ferîdüddîn Attâr ve Ömer Hayyâm'ın birbirlerini ziyaretle geziye devam ediyoruz.

la çalışan işçiler ellerindeki mala yardımı ile küçük sarı tuğlalarla duvar örüyordu. Mahallelinin turist görmeye pek alışkın olmadığını farketssek de tebessümle selamımızı aldılar. Ardından çiftlik evini andıran iki yanında ağaçların bulunduğu bir bahçenin sonunda sarı küçük tuğlalarla örülmüş tek katlı evi dışarıdan dolaşarak buradan ayrıldık. Gerek mahallede gerek özel mülk olan evin çevresinde Hacı Bektaş-ı Velî'ye dair bir bilgi yer almamaktadır. Bu durum, doğduğu ev olduğu söyleminin, köydekiler tarafından da çok fazla bilinmediğini düşündürdü. Nitekim bugün İran denilince ilk akla gelen şairler arasında yer alan Ferîdüddîn Attâr ve Ömer Hayyâm'ın birbirlerini ziyaretle geziye devam ediyoruz.

➤ Ferîdüddîn Attâr

Nişâbur'da doğan, eczacılık ve tıp meşguliyeti sebebiyle **"Attâr"** lakabıyla tanınan Ferîdüddîn Muhammed b. Ebî Bekr, 618/1221'de vefat etmiş meşhur bir şair ve mutasavvıftır. Tasavvufu ilgileneceği başladıktan sonra farklı ülkelere seyahatlerde bulunan Attâr, ilâhinâme, Esrârname, Mantiku't-Tayr gibi birçok eser kaleme almıştır ve tasavvufi gazellerdeki ustalığı ile bilinmektedir. Türbesi ise turkuaz çinilerle bezeli kubbesinin oturtulduğu sekizgen bir yapı şeklinde inşa edilmiştir. Bahçede, Şah Nasuriddin'in övgüsüne mazhar olarak kendisine Kemalü'l-Mülk lakabı verilen Muhammed Gaffârî'nin de (M.1845-1940) türbesi bulunmaktadır. Değişik bir mimarisi olan türbe çapraz tonozla örtülmüş ve turkuaz çinilerle bezenmiştir.

➤ Ömer Hayyâm

Cebir, geometri, astronomi, fizik, tıp ve müzikle ilgilenen ve daha sonraki dönemlerde adını İran şiirinde rubâî ile özdeşleştiren tek şair kabul edilen çok

yönlü bir âlim, şâir ve filozoftur. Nişâbur'da doğup öğrenimini büyük ölçüde Semerkant'ta devam ettirmiştir. Hayyâm'ın Matematik ve analitik geometri alanındaki katkıları ve Selçuklu Sultanı Melikşah tarafından İsfahan'da bir he-

yetin başına getirilerek rasathane inşa edip Celâli takviminin hazırlanmasındaki çabaları, bilim tarihi açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Oldukça büyük bir bahçe içinde yer alan Hayyâm'ın anıt mezarı, sekiz ayak üzerinde yükselen geometrik motiflerden oluşmakta ve iç kısımlarında yer alan turkuaz süslemelerle birlikte etkileyici bir görsellik sunmaktadır. Ziyaret anında, anıt mezarın önünde Hayyâm'ın rubâîlerinin okunduğu bir anma törenine tanıklık ettik. Törende geleneksel kıyafetleriyle davul ve zurna çalan bir ekip rubâîlere müzikleriyle eşlik ettiler. Ardından hemen yan tarafta turkuaz ve sarı tonlarının birbiriyle ahenkli geçişleri ve kûfî hatla bezen-

miş İmamzâde Mahruk Türbesini görüyoruz.

➤ İmamzâde Mahruk Türbesi

Türbe, sekizinci İmam Ali er-Rizâ'nın üvey kardeşi İmamzâde Muhammed Mahruk'a aittir. Ayaklanma sonucu öldürülmesinin ardından cesedinin yakılması nedeniyle "**Mahruk**" (yanmış) olarak anılmıştır. X. yüzyıla ait olan türbe, turkuaz kubbesi ve giriş kapısındaki tezyini ile dikkat çekmektedir. Türbede sandukaların bulunduğu kafesin içi ise ziyaretçiler tarafından atılan paralarla doluydu. Türbenin mescid kısmında öğle namazı eda edip Tus'a hareket ettik.

Ufka uzanan geniş ve düz bir ova görüntüsüyle bizi karşılayan Tus şehrinde ilerlerken tarihte şahit olduğu birçok işgal, çeşitli mezhep çatışmaları ve belki de bu kadar hareketliliğin de itici gücüyle bu topraklarda yetişen ulemâ, tek tek geçiyor zihinlerimizden...

➤ Firdevsî

Özellikle Timur dönemindeki (791/1389) yağmanın ardından eski günlerine bir daha dönemeyen Tus şehirdeki ilk durağımız, "**Şehnâme**" eseri ile tanınan Firdevsî'nin anıt mezarıydı. 329/940'da Tus'un Bâz köyünde doğan

Firdevsî 60.000 beyitlik Şehnâmesinde, başlangıçtan III. Yazdigird dönemine kadar İran tarihini kaleme almıştır. Eserini, kendisine methiyede bulunduğu Gazneli Mahmud'a sunan Firdevsî'nin, kendisine yapılan tahsisi az bulması nedeniyle Sultan'a hicviye yazdığına dair farklı anlatımlar mevcuttur. İranlılar Firdevsî'ye büyük önem atfetmekte ve onu, Farsça'nın bugün yaşamasının en büyük sebebi olarak

tanımlamaktadırlar. Rengârenk çiçek, ağaç ve nilüferlerin süslediği havuzlardan oluşan bahçenin ortasında 4 köşeli, üzerinde beyitlerin yer aldığı bir anıt Firdevsî için inşa edilmişti. Anıtın içerisinde ise eserdeki anlatımları gösteren resim ve kabartmalar vardı. Anıtın sol tarafında küçük bir havuzun ortasında nilüferlerle kuşatılmış Firdevsî'nin beyaz bir heykeli mevcuttur. Anıtın sağında yer alan müzede ise eski dönemlere ait kılıç, zırh, kalkan ve çeşitli beyitlerin yazıldığı eserleri görmek mümkün. Firdevsî'nin mezarından şehrin girişinde kalan Hâruniye Medresesi'ne geçiyoruz.

➤ Hâruniye Medresesi

Hâruniye medresesinin bahçesine girdiğimizde iki yanında ağaçların, ortasında ise çiçeklerin bulunduğu bir giriş yolu karşılıyor bizi... Bölge halkının Hârun Reşîd'e olan hoşnutsuzluklarının bir yansıması olsa gerek; yapı, Zindan-ı Hârun olarak isimlendirilmiştir. Hâlbuki eser, kare şeklinde yapının üzerine inşa edilmiş merkezi bir kubbeden oluşan bir plana sahiptir. Mimari açıdan medrese, türbe veya tekke işlevi görmüş olabileceği düşünülen yapının özellikleri Hârun Reşîd dönemine değil daha geç bir döneme işaret etmektedir. Eserin içerisinde Tus kalesi, Horasan evleri ve şehrin dokusunun yansıtılma-ya çalışıldığı bir maket bulunmaktadır. Eserin dar bir koridorla bağlanan arka kısmında, küçük iki oda mevcuttur. Odalardan birinin zeminindeki demir ızgaraya dilek için bağlanan çaputlar da dikkat çeken başka bir detaydı. Ülkemizde de zaman zaman rastlanan çaput bağlama hadisesiyle tarihi bir medrese içinde karşılaşmak bizi biraz şaşırttı. Eserin bahçesinde de 9-10 civarında mezar

bulunmaktaydı. Bunlar arasındaki bir anıt mezar, İmam Gazâlî'ye, diğerlerinin ise öğrencilerine ait olduğu söylenmektedir.

➤ İmam Gazâlî

Tus'ta 450/1058'de doğan, kelim, fıkıh, tasavvuf alanlarındaki yetkinliği ve filozoflara yönelttiği eleştirileriyle tanınan İmam Gazâlî'nin Hâruniye medresesindeki anıt mezarının kendisine aidiyeti şüphelidir. Vefatından önce memleketine döndüğü bilinen Gazâlî'nin mezarının yeri, yaşadığı dönem ve sonrasında yaşanan çeşitli mezhep çatışmaları nedeniyle tam olarak bilinmemektedir. Ancak son yıllardaki arkeolojik çalışmalarda Hâruniye medresesinin yakınındaki **"Tâbira"** isimli yerde bulunan bir mezarın Gazâlî'ye ait olabileceği ifade edilmiştir. Söz konusu mevkie ulaştığımızda, ne bir tel örgü, ne yasak olduğunu ifade eden işaret ne de Gazâlî'ye dair bir bilgilendirme levhası bulunuyordu. Buna rağmen rehberimiz kazı alanı olduğu gerekçesiyle yetkililerin bu alana girişi yasakladığı hususunda bizi uyardı. Bu nedenle küçük bir tepeye tırmanarak yaklaşık 50 m. uzaklıktan mezara bakmakla yetindik. Bu mesafeden de herhangi bir kitabe ya da mezar çevresinde bilgi verebilecek bir izin olup olmadığını gözlemleme şansı bulamadık. Birçok eser kaleme alıp İslam düşüncesinde önemli bir tesiri olan Sünnî âlim Gazâlî'nin mezarına karşı yetkililerin bu tutumuna bir hayli üzülerken gün batımında Meşhed'e, Astân-ı Kudî Razavî'yi ziyaret için hareket ettik.

➤ İmam Ali er-Rızâ Türbesi

Ebu'l-Hasen Ali er-Rızâ b. Mûsâ el-Kâzım (v.203/819), İsnâaşeriyye'ye göre on iki imamın sekizincisidir. Halife Me'mun tarafından ilim, ibadet, züht ve takva gibi üstün meziyetleri sebebiyle kendisine **"Rızâ"** lakabı verilmiştir. İmam Ali er-

Rızâ, vefatı üzerine Halife Me'mun tarafından Hârun Reşîd'in yanına defnedilmiş ve bu mekan, zamanla ziyaret edilen bir türbe haline gelmiştir. Türbe, Sebük Tekin döneminde tahrip edilmiş fakat Gazneli Mahmud tarafından yaptırılmıştır. Ayrıca ziyarete gelen Şîîler'e de Tüs halkının zulmetmemesi için tedbir alınmıştır. Türbe'yi Şîîler'in yanı sıra Sünnî devlet adamları da ziyaret etmiştir. Daha sonra çeşitli çatışmalar nedeniyle zarar gören türbe, son dönemde Moğollar tarafından yağmalanmış. İlhanlı dönemindeki toparlanmayla birlikte sikkelerin üzerinde **"Nûkan"** yerine **"Meşhed"** ismi yer almış ve şehir, daha sonra **Meşhed-i Mukaddes, Meşhed-i Rızâ** gibi isimlerle anılmaya başlamıştır. Safavî hâkimiyetiyle İmâmiyye'nin resmi mezhep olması hem türbeye hem de şehre olan ilgiyi artırarak imar faaliyetlerini hızlandırmıştır.

Meşhed'e geldiğimizde İmam Ali er-Rızâ ve Hârun Reşîd'in kabirlerini ziyaret için yürüyerek devam ettik. Sokakta türbenin yönünü gösteren duvardaki levhada yazan **"Harem-i Mutahhara"** yazısı dikkatimizi çekti. Kabe ve çevresi için kullanılan bu ifade, türbenin içinde bulunduğu yapıların mimarisi ,içerideki atmosfer ve görevlilerin girişteki bazı uygulamaları bize-Mescid-i Haram'ı çağrıştıran bir mekanın oluşturulmaya çalışıldığı izlenimini verdi. Şiîler, diğer Müslümanlar gibi hacı farz olarak kabul etmektedir. Fakat İmamların mezarları ve özellikle Kerbelâ gibi mekânların ziyaretine ayrı bir önem verirler.Hatta Şiîler arasında, İmam Ali er-Rızâ'nın türbesini ziyaret eden kişi **"yarım hacı"** kabul edilip **"Meşhedî"** unvanı ile anılır. Halkta bu anlayışın

oluşmasında, Âyetullahlar'ın bir kısmının Hacca gitmemeleri ve Şiî hacı şeklinde tanımlanabilecek bu ziyaretleri teşviklerinin etkisi yadsınamaz. Nitekim yılda Meşhed'e hacı olmak için gelen ziyaretçi sayısının 1,5 milyon civarında olduğu söyleniyor. Bu ziyaretlerin Meşhed'e başka bir yansıması ise, İran'da en çok otelin Meşhed'de bulunması.

Türbe, zamanla genişlemiş ve bugün içinde kütüphane ve İslâmî ilimler alanında önemli araştırma merkezlerinin yer aldığı bir külliye görünümünü almıştır. Türbeye giriş çıkışlar, kadın-erkek ayrı olmak üzere düzenlenmiş. Bayanlara Müslüman ve örtülü olmalarına rağmen ziyaret için **"çadur"** olarak isimlendirdikleri kimi çiçekli, kimi siyah veya renkli dikdörtgen şeklindeki çarşafları giyme şartıyla giriş izni veriyorlar. Bu çarşaf girişte ücretle kiralanarak (bazı ziyaret yerlerinde kimlik karşılığında verilmektedir.) temin edilebilir. İçeride fotoğraf çekme teşebbüsleri görevliler tarafından gayet sert ikazlarla engellenmektedir. Kûfî yazılar ve turkuazla bezenmiş revaklardan geçip içeri girdiğimizde göz kamaştıran ayna ışçılığı bizleri karşıladı. Türbenin olduğu kısım, bayanlara sadece belirli saatlerde açılmış. Maalesef talihsiz bir zamanlamayla bu vakit dışında oraya ulaştığımız için türbe'nin girişinde beklememize rağmen sandukanın bulunduğu kısma geçemedik. Gruptaki erkekler ise ziyaret fırsatı bulup fotoğraf çekmeyi başardı. Fakat Hârun Reşîd'in mezarını ziyaret için özel ricada bulunmamıza rağmen tamirat gerekçesiyle kabri görmemize müsaade edilmedi. Nitekim kabri çıkışta erkeklerin de ziyaret edemediğini öğrendik. Rehberin Şiîler'in Hârun Reşîd'e duydukları hoşnutsuzluğu özellikle faklı zamanlarda vur-

gulaması, kabrin görülememesi hususunda fikir vermektedir. Ziyaretin ardından cemaatle akşam namazını eda ettik. Maruf olduğu üzere Şiiler, Kerbelâ toprağından yapılan mühür adı verilen daire ya da köşeli taşı secde edecekleri yere koyarak namazlarını eda ediyorlar. Genellikle bu coğrafyada her mescidde yığılmış şekilde köşelerde ihtiyaç duyanların kullanması için bu mühürler mevcuttur. Nitekim gezi boyunca kalınan tüm otellerde odada seccadeyle birlikte mühür de bulunmaktaydı. Meşhed'deki bu son ziyaretin ardından otele döndük.

18 Mayıs Çarşamba sabahı 07.00'da otelden ayrılarak Meşhed havaalanına hareket ettik 09.00'da Meşhed'den hareket eden uçak, yaklaşık 1,5 saatlik uçuşun ardından Şîrâz'a 10.30'da iniş yaptı. **"İran'ın kültür başkenti"** unvanıyla anılan ve geçmişten bugüne koruduğu tarihi dokusu, bağları, mimarî açıdan ilgi çeken eserleri ve edebiyat alanında yetişen meşhur şairleriyle şöhret bulan Şîrâz, bugün Fars eyaletinin yönetim merkezidir. Şehir, yaklaşık bir buçuk milyonu aşan nüfusuyla İran'ın büyük şehirleri arasında sırasını almıştır. Görülme-ye değer birçok eser için, vakit kaybetmeden havaalanından şehrin kuzeydoğu istikametine, Pers medeniyetinin başkentine doğru yol alıyoruz.

➤ **Persepolis (Taht-ı Cemşid)**

Pers kralı I. Darius tarafından M.Ö VI. yüzyılın sonlarına doğru başlatılan şehrin imarı, 150 yıllık bir zaman diliminde tamamlanmıştır. Yakıcı güneşin altında yaklaşık 10-15 dakikalık yürüyüşün ardından şehir kalıntlarına yaklaştığımızda, geçiş kapılarında yer alan kabartma tasvirler, Pers-

ler'in inançlarını yansıtan heykeller, zarif sütun başlıklarıyla devasa sütunlar, karşıda kayalık dağ yamacında yer alan biri I. Darius'a ait olan iki kaya mezarı ve 10.000 kişiyi aldığı söylenen tören salonu gerçekten hayranlık uyandırıyor- du. Kabul salonu kısmında bir film şeridi gibi olay örgüsü takibini mümkün kılan ve gıysilerinden Med, Part, Mısır, Suriye, Babil, Hindistan gibi coğrafyalardan olduğu anlaşılan elçiler ve onların getirdikleri hediyelerin işlendiği kabartmalar, bizi geçmişe götürerek tarihe tanıklık etmemizi sağlıyordu Bu büyüleyici şehir Büyük İskender tarafından M.Ö. 331'de yakılmış ve Persepolis 1930'da başlatılan kazı çalışmalarına kadar toprak altında kalmıştır. Persepolis'ten ayrılarak Şîrâz'a **"şairler şehri"** unvanını kazandıran İran'ın iki büyük şairi Hâfız-ı Şîrâzî (v. 792/1390) ve Sâ'dî-i Şîrâzî'yi (v.691/1292) ziyaret ediyoruz.

➤ Hâfız-ı Şîrâzî

İran'ın önde gelen şairlerinden olan Hâfız-ı Şîrâzî şöhretini şiirlerindeki ahenk ve akıcılığın yanı sıra dilinin sade ve veciz olmasına borçludur. Divanı, Türkiye'de Mesnevî ve Gülistân'dan sonra en çok okunan Farsça metinler arasındadır. Nitekim uzun bir müddet Türk divan şiirine de tesiri olmuştur. Kur'an'ı ezberlemesi nedeniyle Hâfız lakabıyla bilinmekte ve bugün mezarının bulunduğu çevre, kendisine nispetle Hâfızıye olarak anılmaktadır. İki havuz, çiçek ve ağaçların süslediği geniş bahçede Hâfız'ın gazellerinin seslendirildiği kayıtlar eşliğinde türbeyi gezdik. Halkın Hâfız'ın divanını bir fal kitabı olarak kullandığını öğrendik. Kitabı açtıklarında hangi sayfa denk gelirse o sayfadaki ifadeleri davranışlarıyla ilişkilendirip kendileri hakkında sonuç çıkarıyorlardı.

➤ Sâ'dî-i Şîrâzî

Sadece Fars edebiyatı değil, Türk ve Urdu edebiyatıyla Batı dünyasına önemli tesirleri olan şair Şîraz'da doğmuştur. İlk dinî ve edebî bilgilerini babasının gözetiminde alan Sa'dî-i Şîrâzî, eğitimini tamamlamak için Bağdat Nizâmiye

Medresesi'nde ders görmüş ve daha sonraki dönemde Müstansiriyye Medresesi'nde hocalık yapmıştır. Yaşadığı dönemde yaygın olan gazeli, edebi bir tür olarak mükemmelliğe ulaştırmıştır. Manzum ve mensur eserleri "*Külliyyât*" ismi altında toplanmış olup ülkemizde de en çok yankı uyandıran eserleri *Bostân ve Gülistân*'dir. Ömrünün son zamanlarını riyazet ve ibadetle geçiren şair, Şîrâz'ın kuzeybatısında ziyaretçi akınına uğrayan türbesinde medfundur. Turkuaz kubbesiyle dikkat çeken türbesi,

bahçesinde turkuaz zemine sahip ince su kanalı ve çiçeklerle birlikte hoş bir görüntü oluşturmaktadır. Şairleri ziyaretimizin ardından, bağlarıyla nam salan

şehri ve bugüne kadar dinlediğimiz malsı anlatımları görme arzusuyla Nârencistan Sarayı ve İrem bağlarına hareket ediyoruz.

➤ Nârencistan Sarayı ve İrem Bağları

Narencistan Sarayı, 1072'de Şîraz Üniversitesi'nin sorumluluğuna intikal edince halka açık bir müzeye dönüştürülerek ziyarete açılmıştır. Ana kapıdan içeri girip başınızı yukarı kaldırdığımızda firuze ve sarı tonlarının uyumunun mukarnas figürü ile oluşturduğu ahenk, içeride bizi bekleyen güzelliklerin habercisi gibi... Sarayın her yönüyle gözleri kamaştıran ayna işçiliği ile dekore edilen eyvanından baktığımızda portakal ağaçları, bir şerit halinde havuza uzanan kanallar ve kanalları süsleyen çiçeklerin oluşturduğu insicam muhteşem bir görüntü sunuyor. Özellikle bu kısmın tavanındaki tezyin ise görülmeye değer...

Sarayın ardından Şîrâz'a bağları hakkındaki şöhretini kazandırmada önemli bir payeye sahip İrem Bağları'na geçiyoruz. Asırlık servileri, uzanan su kanalları etrafında pek çok renk ve çeşidiyle görsel bir şölen sunan çiçekleri ve bitkileri... Üzerindeki *Yusuf ile Züleyha* ve *Ferhat ile Şîrin*'in aşkını tasvir eden çinilerin süslediği bu asırlık köşk adeta bahçesindeki cümbüşe eşlik ediyor. Köşkün üzerindeki kitabede Fecr suresinin 6. ve 7. ayetlerinin yer alması dikkat çekmekte ve ziyaretçilerine, geçmişe dair hatırlattığı örnekler üzerinden önemli bir mesaj vermektedir.

Programda yer almasına rağmen Kerim Han Kalesi'ni görmek için vakit kalmadı ve havanın kararmasıyla birlikte

İrem Bağları'ndan otele hareket ettik. Otele giderken son dönemlere kadar şehrin asıl giriş kapısı olarak kullanılan Kur'an Kapısı'nı otobüsten görmekle yetiniyoruz. Otelde akşam yemeğinin ardından 8 kişilik bir grupla Kerim Han Kalesi'ni görmek için yola çıkıyoruz.

➤ Kerim Han Kalesi

Kale, Zend Hanedanı döneminde 1766'da Kerim Han tarafından 14.000m²lik bir alana inşa edilmiştir. Dört köşesinde yüksekliği 14m'yi bulan burçları ve üzerindeki işlemleriyle etkileyici bir görüntüsü olan kalenin güneydoğu cephesindeki burç, zamanla eğilmesiyle Pisa Kulesi'ni anımsatan bir şekil almıştır. Gece olması nedeniyle içeri gezemediğimiz kalenin dış duvarında "*Şehnâme*"den bir tasvir bulunmaktadır. Otele dönüş yolunda dikkatimizi çeken bir husus da insanların gece geç saatlere kadar dışarıda vakit geçirebildiğini ve hatta bu saatlerde alışveriş yapan bayanları görmemizdi Rehberimize bu durumu sordüğümüzde bilinenin aksine İran'da güvenlik sorununun yaşanmadığını söyledi.

19 Mayıs Perşembe sabahı 04.00'da Şîrâz'daki otelden ayrılarak 06.00'daki Tahran uçuşu için havaalanına hareket ettik. 1,5 saatlik uçuşun ardından havaalanına iniş yapıp vakit kaybetmeden otele eşyaları bırakarak ge-

zimize başladık. Hazar denizine 100 km uzaklıkta, Elburz dağlarının güney yamacında yer alan Tahran, 15 milyonu aşkın nüfusuyla İran'ın en büyük şehridir. Başkentteki ilk durağımız Tahran'ın bir simgesi haline gelmiş Azadî Meydanı ve Azadî kulesi oluyor.

➤ **Azadî Meydanı (Şehyâd Meydanı)**

İsfahan'daki Nakş-ı Cihân'dan sonra İran'ın en büyük meydanıdır Mimarı

Hüseyin Emanet tarafından yapımına 1972'de başlanıp 1976'da tamamlanan Azadî Meydanı'ndaki anıtın açılışı büyük bir yemek ikramı eşliğinde coşkuyla yapılmıştır. 80.000 taşın kullanıldığı kulenin yüksekliği ise 48 m'dir. 1979'dan sonra ise özgürlük meydanı

anlamını taşıyan Azadî Meydanı şeklinde adı değiştirilmiştir. Meydanda hatıra fotoğrafı çekiminin ardından Rey'e hareket ediyoruz.

Orta Asya'yı Anadolu'ya bağlayan tarihî ipek yolu üzerindeki Rey şehri, tarihi süreçte siyasî ve ticarî alanda önemli bir konuma sahip olmuştur. Tuğrul Bey tarafından Selçuklu devletinin merkezi ilan edilmiş ve kaynakların ifadesine göre şehirde büyük bir imar faaliyeti gerçekleştirilmiştir. Şehir, Selçuklu döneminde özellikle Nizâmülmülk'ün çabalarıyla ilmî faaliyetler açısından çeşitli ve zengin imkanlar sunmayı sürdürmüştür. Fakat Rey, VI./XII. asrın son döneminde artan mezhep çatışmalarında ciddi hasar almıştır. 617/1220 ve 621/1224'de Moğol saldırılarının ardından Rey bir daha eski günlerine dönememiş ve halkı göç etmiştir. Tahran'ın, Kaçarlar döneminde başkent olup büyümesiyle birlikte bugün Rey, Tahran'ın dış mahallelerinden biri konumunda kalmıştır. Yaşanan tahribatlar nedeniyle Selçuklu döneminden günümüze sadece Burc-i Tuğrul Beg ve kale harabeleri ulaşabilmiştir. Kaynaklarda Selçuklu döneminde imarından bahsedilen pek çok eser bulunmasına rağmen bugün bu topraklarda bu izleri bulamamak gerçekten üzücü...

➤ **Burc-i Tuğrul Beg**

Tuğrul Bey'in, Gazneliler'e karşı üstünlüğü elde etmesinin ardından Türkler, Irak ve Anadolu olmak üzere iki yönde ilerlemiştir. 1055 yılında Bağdat'a gelen Sultan, Şîî Büveyhî hâkimiyetini sonlandırarak Abbâsî Halîfesî Kâim Biemrillâh'ın himayesini üstlenmiştir. Halife tarafından kendisi

ne *Melikü'l-Meşrik ve'l-Mağrib* ünvanı verilen Tuğrul Bey, aynı zamanda Halife'nin kızı Seyyide Hâtun ile evlenmiştir. Nitekim Seyyide Hatun ile Bağdat'tan ayrılan Tuğrul Bey yolda rahatsızlanarak 1063'te Rey'de vefat etmiştir. Bazı kayıtların dışında kaynaklardaki veriler Tuğrul Bey'in, bugün Tahran'ın 20 km kadar güneyinde yer alan Burc-i Tuğrul Beg'de metfun olduğunu göstermektedir. Yaklaşık 22,5 m yükseklikte olan yapı, içten 11 m dıştan 17 m ölçülerinde daire planlı olup dışarıdan üçgen şeklinde 22 dilimden oluşan yivli estetik bir görünüme sahiptir. Yapının içindeki zemin ise taş döşeme olup herhangi bir sanduka veya mezara işaret eden bir iz yoktur. Yapının üzerindeki tamir kitabesinden, bilinen en eski onarımın Kaçarlar dönemi Nasiruddin Şah zamanı olduğu anlaşılıyor. Burcun, işlevi hususunda net bir açıklama olmamakla birlikte rasathane ve güneş saati olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim havanın bulutlu olması nedeniyle görevlinin bizzat uygulamayı gösterememesine rağmen güneşli havalarda üçgen dilimlerin birbiri üzerine düşen gölgeleri vasıtasıyla zamanın tayin edildiğini öğreniyoruz. Görevli, şiirsel hoş bir üslupla hitapla yapının özelliklerini anlattı. Yönetimin kararıyla aynı bahçe içinde burcun kuzeyine İran'ın son dönem büyük edip ve tarihçilerinden Tabatabaî defnedilmiştir. Rey'den ayrılıp Tahran'ın en eski yapılarından olan Gülistan Sarayı'nı görmek için şehrin merkezine geri dönüyoruz.

➤ **Gülistan Sarayı**

UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'ne alınan eser, 400 yıl önce I. Tahmasb (1524-1576) zamanında kale olarak inşa edilmesine rağmen, Zend hanedanından Kerim Han tarafından saraya dönüştürülmüş ve bugünkü haline Kaçarlar (1794-1925) zamanında kavuşmuştur. Mevcut olan saray kompleksinde önceki dönemlerde yaygın kullanılan turkuaz rengine ek olarak görülen *"sarı ile siyah rengi"* Kaçar hanedanlığının tezeyne olan ilavesinin açık göstergesidir. 19. yüzyıl el işçiliği ve Batı tesirinin yansımaları teşkil eden süslemelerdeki kadın figürleri dikkat çeken diğer bir detaydır. Özellikle sarayın içinde, Rıza Şah ve oğlu Muhammed Rıza Pehlevi'nin taç giyme töreninin de yapıldığı Aynalı Salon görülmeye değer bir ihtişama sahiptir. Havuzla dekore edilen yemyeşil bahçede ise kuruyan asırlık çınarların koruma altına alındığını görüyoruz. Saraya yakın mesafede bulunan Bazâr-ı Bozorg (Büyük Çarşı) tıklım tıklım sokakları ve renkli görüntüleriyle Tahran'ı tanımak için bize önemli ipuçları verir.

➤ **Mescid-i Şah (Mescid-i İmam Humeynî)**

Kaçar hanedanı döneminde Feth Ali Han tarafından inşa edilen Mescid'e Tahran'ın Bazâr-ı Bozorg olarak adlandırılan ve İstanbul Kapalı çarşısı anımsatan bir çarşının içerisinden geçerek ulaşılabilir. Giriş eyvanının üzerinde çinilerle süslü çift minare ve ortada da saat kulesi yer almaktadır. Duvarlarda turkuaza küfî hattın eşlik ettiği tezyinler bulunmaktadır. Hat süslemelerinde Şifî itikadının yansımalarını görmek mümkün.

Mescid-i Şah'ın ardından geziye programımızda yer alan Mücevher Müzesi

ile devam etmemiz gerekiyordu. Fakat İran'da, Perşembe yarım ve Cuma tam gün olmak üzere hafta sonu tatili uygulaması nedeniyle resmî kurumlar kapalı olduğu için müzeyi ziyaret edemedik. Müzelerin kapalı olması nedeniyle geriye kalan zamanı Tahran çarşısında dolaşarak değerlendirdik. Ayrıca rehberimizden diğer ülkelerle uyumlu olma adına Cumartesi ve Pazar'ın da tatil olup sadece 3,5 iş günü çalıştıklarını öğrendik.

20 Mayıs Cuma sabahı 08.30'da önce Kum ardından Kâşân ve akşam İsfahan'a ulaşacağımız gezi programımız için otelden ayrılıyoruz.

Molla ve Ayetullahları ile meşhur olan Kum şehri, medreseleriyle de bugün İsnâaşeriyye'nin eğitim merkezi konumundadır.1979 devriminde önemli rol oynayan şehir, Humeyni ve Hamaney'in yanı sıra devrimi koruyan mollaların da yetiştiği medreselerin bulunduğu bir merkezdir. 1 milyonun üstünde nüfusu bulunan Kum, medreselerinin yanında Hz. Mâsûme Türbesi ve Cemkerân Camii ile Şiîler için de ayrı bir önem taşımaktadır.

➤ Hz. Mâsûme Türbesi

Musa el-Kâzım'ın kızı, İmam Ali er-Rizâ'nın kız kardeşi olan Fâtıma bint Mûsâ el-Kâzım'ın türbesi, 410.000 m²'lik bir alanda altı minareli bir camii içerisinde yer alır. Altın kubbesiyle dikkat çeken camiide türbe ziyaretine giriş, diğer mekânlarda olduğu gibi bayan-erkek ayrı şekilde gerçekleşiyor. Bayanlar yine ancak çadur isimli çarşafı giyerek içeri girebiliyor. Girişte ziyaret adabına dair, *"Mezarın başına gelen kişi yüzünü kibleye dönmeli, 33 kez Allahu ekber, Sübhânallah, Elhamdülillah demeli"* şeklinde bir uyarı yazısı vardı. Nitekim Şiîler İmam Ali er-Rizâ'nın *"Kim onun mezarını (hakkını vererek) ziyaret ederse cennete girer"* dediğini naklederler. Nitekim bu rivayetlerin de tesiriyle olsa gerek Hz. Mâsûme'nin Türbesi'ne büyük bir iltifat söz konusudur. Biz de insan seline kapılarak ayna işçiliğinin göz kamaştırdığı koridorlardan geçip türbenin bulunduğu kısma güçlükle ilerlemeyi başardık. Yukarıda geçtiği şekilde dua edip sandukaya para atma, el sürme, öpme ve gözyaşları ile kendinden geçen insanların bulunduğu bir manzarayla karşılaştık Fotoğraf çekme teşebbüsleri ise sert bir şekilde görevliler tarafından engelledi. Dikkatlerden kaçmayan bir husus da iki minarenin arasına çekilen sarı bir afişin üzerindeki *"es-Selâmu aleyke yâ bakıyyetallâhî fî arzihî"* ifadesiydi Kum'da diğer şehirlere nazaran mezhep hassasiyetinde daha dikkatli olma gerekliliği dışarıda hissedildiği gibi rehber tarafından da özellikle hatırlatılmıştı. Ziyaretin ardından Cemkerân Camii için hareket ettik.

➤ Cemkerân Camii

Daha önce Kum'un köylerinden biri olan Cemkerân, Kum'a 6 km uzaklıktadır. İmam Zaman'ın emriyle Hasan b. Musle Cemkerânî tarafından yapıldığına inanılan camii başlangıçta küçük bir binadan ibaret iken devrimden sonra genişletilip mescit, kütüphane, araştırma birimleri, yayinevi, merasimler, hediye odaları, yatakhane, dini ve sosyal hizmetlerin verildiği geniş bir avluyu içeren

büyük bir tesise dönüşmüştür. Cemkerân Camii'nin avlusuna bayanlar yine çadurlarını giymek suretiyle alındılar. Sıralanan turkuaz kubbeleriyle hoş bir görüntü oluşturan Cemkerân Camii'nin ön cephesine pek çok yerde olduğu gibi İmam Humeyni ile Hamaney'in resimleri

asılmıştı. Cemaatle öğle namazını eda ettiğimiz camiide olumsuz bir tavır ile karşılaşmayıp çıkışta Kirmâniler ailesi tarafından hayır amaçlı ikram edilen nânı salavâtını (namaz ekmeği) alarak Kâşân'a devam ediyoruz.

İsfahan eyaletine bağlı olan Kâşân, eski bir yerleşim birimi olup, seramik ve çini işi, yün ve ipekli halıları, gül bahçeleri ve gül suyuyla meşhur bir şehirdir. Fakat biz program gereği sadece Fin Bahçesi ve Fin Hamamı ile Manouchehri'nin evini görmekle yetineceğiz.

➤ Fin Bahçesi ve Fin Hamamı

UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'ne alınan Fin Bahçesi, Kâşân'ın 9 km güneybatısında bulunan Fin köyündedir. Safavî, Zend ve Kaçar dönemlerinin mimari yansımalarının görüldüğü Fin Bahçesinde iki hamam, havuz, havuza bağlanan kanallar, sultanî olarak bilinen çeşme bulunmakta ve bu yapılara selviler eşlik etmektedir. Kaçar döneminin önemli vezirlerinden olan Emir Kebîr (Mirzâ Tâkî Han), 1851'de bahçenin sol tarafında yer alan hamamda kendisine ihanet edeceğine inandırılan Nâsiruddin Şah tarafından katletirilmiştir. Hamamın içinde bu olayın canlandırıldığı bir tasvir bulunmaktadır. Fin bahçesinde kanallardan akan suyun sesi eşliğinde bir çay içip programa devam ediyoruz.

➤ Ebû Lû'lû'ye Nispet Edilen Türbe

Hız. Ömer, maruf olduğu üzere İran'lı bir Mecusi olan Ebû Lû'lû tarafından öldürülmüştür. Kâşân'da

Ebû Lü'lü'ye nispet edilen bir türbe bulunuyor ve müfrit Şiiler tarafından ziyaret edilip Hz. Ömer'e lanet okunduğu biliniyor. Durumdan haberdar olan Sünnîler'in haklı tepkisini dikkate alan yönetim türbeyi ziyarete kapatmıştır. Yönetim, tepkileri yatıştırmak için türbenin yakın bir dönemde vefat etmiş Ebû Lü'lü'e adında bir dervişe ait olduğu ve isim benzerliğinin böyle bir karışıklığa yol açtığı açıklamasıyla yetinmiştir. Israrlı talebimiz üzerine otobüsü durdurarak ancak bir fotoğrafını çekebildiğimiz türbe yüksek bir duvarla çevrilmiştir. Üzerindeki levhadan resmî bir daire olduğu anlaşılıyor. Kapatıldığını öğrendiğimiz türbenin, Cuma tatili nedeniyle mi kapalı olduğu yoksa kesin olarak mı kapatıldığını teyit etme imkânımız olamadı. Kâşân'da şehri gözlemleyerek yola devam ediyoruz.

➤ Manouchehri'nin Evi

Otobüsten inip şehrin eski yerleşim yerlerinden biri olduğu anlaşılan bir mahalleye girdik. Oldukça sessiz olan mahalle, kimisi avlu içinde tek katlı sarı kerpiç evleri, arada kalan küçük mescidleri, kıvrılan dar sokaklarıyla bizi farklı bir atmosfere götürüyor... 10 dakikalık yürüyüşün ardından ulaştığımız Manouchehri'nin evi, restore edilmiş ve bugün butik bir otel olarak kullanılmaktadır. Sadece iç avludaki portakal ağaçlarının süslediği havuzu ve ipek dokuma aletlerinin bulunduğu 2 odasını görüp İsfahan'a hareket için ayrılıyorz.

İsfahan, şehri ikiye ayıran Zayende nehrî üzerindeki ışıklandırılan zerafet timsali köprülerinin gece nehre düşen yansımaları, bahçe sanatının güzel örnekleriyle kuşatılmış sarayları, geçmişin ruhunu bugünlere taşıyan muhteşem mimarisiyle hala ayakta kalan camii ve minareleri ve ılımlı iklimiyle *"Nisf-i Cihân"* ve *"Nakş-i Cihân"* sıfatlarının hakkını veren bir şehir olarak çıkar karşımıza... Hz. Ömer döneminde fethi gerçekleşen şehir, Selçuklu Sultanı Melikşah tarafından devletin merkezi ilan edilmiş ve ciddi bir imar faaliyetine tanıklık etmiştir.

Nizâmülmülk'ün de katkılarıyla önemli bir ilim merkezi halini alan şehir Moğol ve Timur saldırılarında hasar görmüştür. Safavî devrinde Şah Abbas'ın çalışmalarıyla

tekrar en parlak günlerine geri dönmüştür. Akşam saatlerinde ulaştığımız İsfahan'da otele yerleşip. akşam yemeğinin ardından otele yürüyüş mesafesinde bulunan Siosepol köprüsünü görmek için çıkıyoruz.

➤ Siosepol ve Hâcu Köprüleri

300 m uzunluğu ve 14 m genişliği olan köprü, kendisini taşıyan 33 ayağa nispetle Farsça **“33 kemer”** anlamında (Si-o-se=33 Pol=kemer) Siosepol şeklinde isimlendirilmiştir. Köprü bugün trafiğe kapatılmış ve halkın gezinti yaptığı bir mekan halini almıştır. Rehberin eşliğinde köprü üzerinden karşıya geçip köprü hakkında

bilgi aldık. Köprüdeki gezinti sonrası saatin 22.30'a ulaşması nedeniyle grubun büyük çoğunluğu otele döndü. Yaklaşık 2 km mesafede bulunan Timur döneminin sonunda yapılmış Hâcu köprüsünü de görmek için 10 kişilik bir grupla nehrin kıyısında yürümeye devam ettik. Nehrin iki yakası, saat ilerlemiş olmasına rağmen mesire alanlarını hatırlatan bir görünümde olup çocuklarıyla birlikte oturup çay içen aileler ve gençlerle doluydu. Işılandırılan köprülerin gece yansımalarının düştüğü nehir kıyısındaki keyifli yürüyüşün ardından otele döndük.

21 Mayıs Cumartesi sabahı İsfahan şehir turu için 09.00'da otele ayrılarak gezimize ilk olarak Çehel Sütun Sarayı'ndan (Kırk Sütun) başlıyoruz.

➤ Çehel Sütun Sarayı

Sarayın girişinde eski eserler müzesi karşılıyor bizleri... Safavî döneminde Şah I. Abbâs tarafından yaptırılan ve büyük bir havuzun sonunda geniş bir parkın ortasında yer alan saray, ismini havuza bakan cephede bulunan ahşap 20 sütundan almaktadır. Saraydaki bu sütunların, havuzdaki suya yansımaları sonucu oluşan 40 (çehel) sütun görüntüsü nedeniyle saray

“Çehel Sütun” olarak isimlendirilmiştir. Hükümdarların misafirlerini ağırladığı sarayın duvarları, tarihi olayların canlandırıldığı resimlerle kuşatılmıştır. Bunlardan Çaldıran Savaşı'nın sahnelendiği resim dikkatimizi çekiyor. Tabloda yıllardır

Yavuz Sultan Selim olarak bildiğimiz pala bıyıklı ve sakalsız hükümdar temsilinin İranlılar tarafından Şah İsmail, üst taraftaki sakallı hükümdar temsilinin de Yavuz Sultan Selim olarak bilindiğini öğreniyoruz.

➤ **Nakş-ı Cihân Meydanı**

Çehel Sütun Sarayı'nın arka tarafında yakın bir mesafede bulunan Nakş-ı Cihân Meydanı, Safavî döneminde Şah I. Abbas tarafından 1597-1611 yılları arasında yaptırılmıştır. UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'ne alınan İmam Camii (Mescid-i Şah), Şeyh Lütfullah Camii ve batı kısmındaki Âlî Kapu eserleri tarafından çevrelenmiş görüntüsüyle Nakş-ı Cihân, dünyanın en büyük meydanları arasındadır. Meydân-ı Şah olarak bilinen mekan, İran'daki birçok eserde olduğu gibi devrimden sonra Meydân-ı İmam ismiyle anılmaya başlamıştır. 500 m boyunda ve 160 m enindeki meydanın çevresi, revak görünümünde sütunlu yapılarla kuşatılmıştır. Bugün bu yapılar, kapalı çarşı olarak faaliyet göstermektedir. Nakş-ı Cihân'ın girişinde, meydanın çevresinde gezinti yapmak için faytonlar bulunmaktadır. Meydanın ortasında yer alan büyük havuzun fiskiyelerinin oluşturduğu su şöleni ise izlemeye değer güzelliktedir.

➤ **Mescid-i İmam (Mescid-i Şah)**

Nakş-ı Cihân meydanının güney ucunda 1612-1630 yılları arasında inşa edilen Mescid-i İmam, Şah Abbas'ın vefatından sonra tamamlanmıştır. Yedi renkli mozaik çini süslemeleri ve hat yazılarının etkileyciliğinin yanı sıra camii, mükemmel bir akustik özelliğe sahiptir. Bizzat deneyerek küçük bir sesin bile nasıl yankılandığı tecrübe edilebilir.

➤ **Şeyh Lütfullah Camii**

Meydanın doğusunda Âlî Kapu Sarayı'nın karşısında yer alan Şeyh Lütfullah Camii 1602-1618 yılları arasında inşa edilmiştir. İhtişamlı bir kubbe tezyinine sahip camii Âlî Kapu Sarayı'nın görüşünü kapatmaması adına minaresiz olarak inşa edilmiştir.

➤ Āf Kapu

Şah'ın, tören, kutlama ve çeşitli gösterileri izlemesi için altı katlı olarak inşa edilen Āf Kapu, Şeyh Lütfullah Camii'nin tam karşısında yer almaktadır.

Zarif sütunların süslediği meydana hâkim konumdaki balkonu ve altıncı katta en iyi akustik ortamın oluşması için tasarlanmış müzik odası öne çıkan detaylarıdır. Meydan ve çevre-

sindeki Safavî dönemi eserlerinin ardından Selçuklu mirası Mescid- Cuma'yı geziyoruz.

➤ Mescid-i Cuma

UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'de olan Mescid-i Cuma, İsfahan'da Selçuklu mimarisinin bugüne ulaşan en önemli mirasıdır. Camii, Sultan Melikşah'ın Nizâmülmülk'e talimatı üzerine 1080-81'de inşa edilmiştir. Sultan'ın eşi Terken Hâtun ise 1088'de güneydeki mevcut bu yapının tam kuzeyine diğer yapıyı inşa ettirmiştir. Yangında hasar gören camii, sonraki dönemlerde geçirdiği onarım ve ilavelerle bugünkü halini almıştır. Fakat rehberimiz iç avluya açılan odaların birinde koruma altına alınan ahşap mihrab ve minberin orijinal olduğu bilgisini verdi. Henüz bu kadim mirasın ihtişamının tesirindeyken meşhur vezir Nizâmülmülk'ün türbesini ziyaret heyecanı ile devam ediyoruz.

➤ Nizâmülmülk'ün Kabri

408/1018'de Tus şehrinde doğan Nizâmülmülk, Selçuklu sultanlarından Alparslan ve Melikşah döneminde vezirlik görevi yapmış önemli bir devlet adamıdır. Yaşadığı dönemde Bâtînî hareketlerle askerî, siyasî ve ilmî mücadele azmini yansıtan faaliyetleriyle öne çıkan vezir, idarî tecrübesine babasıyla birlikte Gazneliler döneminde başlamıştır. Adına nispetle "Nizâmiye Medreseleri" olarak anılan sistemli ilk resmî eğitim kurumlarının teşekkülü, âlimleri himaye etmesi ve ilmî faaliyetlere desteğiyle İslam eğitim tarihinde özel bir yere sahiptir. Siyâsetnâme isimli meşhur eseriyle tanınan vezir, bâtinî biri tarafından suikast sonucu 485/1092'de öldürülmüş ve İsfahan'da defnedilmiştir.

Nizâmülmülk'ün türbesine otobüsten inip ara sokaklarda ilerlerken kendisinin adını taşıyan "*Kûçe Hâce Nizâmülmülk*" levhalarını takip ederek kolaylıkla ulaşıyoruz. Merak ve heyecanla türbenin önüne ulaştığımızda ise kapının kilitli olması ve herhangi bir görevlinin bulunmamasına şaşırıyoruz. Bir görevli ararken türbenin karşısındaki mescitte soluklanıyoruz. Bu arada anahtarın bulunduğu bir türbedârın olduğunu ve ziyaretçi geldiğinde kapısı açılan türbenin, 21

Mart 2016'dan (Nevruz'dan) itibaren normal ziyaretlere kapatılıp anahtarın bakanlık tarafından alındığını ve sadece üst düzey yetkililer için açıldığını öğreniyoruz. Ziyaret için ısırarın ve 1 saati bulan azimli bekleyişin ar-

dından Rehberimizin kurduğu temaslarla türbenin kapısı, temin edilen yedek bir anahtarla 10 dakikalığına bizlere açıldı. İçeride mezarın bakımsız hali, ziyaretin yasaklanması, internette mevcut olan eski bir fotoğraftan binanın İran Milli Eserler Kataloğu'nda kayıtlı olduğunun anlaşılması fakat bu levhanın ve giriş kapısının üzerindeki "*Makbere-i Hâce Nizâmülmülk*" yazısının kaldırılmış olması gibi sebepler, görev hayatı boyunca bilhassa açtığı medreselerle Bâtînî ve Şîîlere karşı Sünnî akidenin himayesi adına faaliyet gösteren Nizâmülmülk'e karşı takınılan tavrın tek izahının, mezhep taassubu olduğunu bize düşündürdü Şîîler'in önem atfettikleri görkemli pek çok mekân ziyaretinden sonra Nizâmülmülk'e aidiyetine dair en ufak bir iz bulunmayan bu türbe kapısının başka bir izahı olamaz. Nitekim benzer bir durumla İmam Gazâlî'nin kabrinde de karşılaştığımız Zihinlerdeki sorularla mekândan ayrılıyoruz.

Diğer şehirlerde olduğu gibi İsfahan'da da sokaklarda, evlerin duvarlarında, resmi binalarda, hatta mahalledeki küçük bir mescidin içinde dahi seçim dönemini anımsatan fotoğrafların sıralandığı afişler gördük. Bu afişlerin 1979 devriminden sonra ülke adına savaşıp ölen gençlere ait oluşunu ve bu şekilde şehitlik ruhunu canlı tuttuklarını öğreniyoruz. Son olarak ziyaret edeceğimiz Sallanan Minareler ve Heşt Beheşt Sarayı için yolda ilerlerken sağ tarafta yüksekliği yaklaşık 150-200m civarında bir tepe üzerinde Sâsânî döneminden kalan bir Âteşgede görüyoruz. Vakit problemi nedeniyle durup sadece fotoğrafını çekmekle yetiniyoruz.

➤ Sallanan Minareler (Menar Jonban)

17 m yüksekliğindeki minareler, 1316 yılında inşa edilen Sûfî Amu Abdullâh Gârlâdânî'nin türbesinin üzerine mimar Bahaeddin Amili tarafından sonradan eklenmiştir. Minarelerin en bariz özelliği, birine uygulanan fiziksel güç ile minarelerin birlikte sallanmasıdır. Minarelerde ahşap askılara ipe asılan çanlar da sesleriyle sarsıntıya eşlik ediyor. Minarelerin hareketini halk burada metfun olan sûfî ile ilişkilendirse de görevli, hareketin sebebinin mimari hatadan kaynaklanan tuğlaların arasındaki harcın esnek yapısı olduğunu söyledi.

➤ Heşt Beheşt (Sekiz Cennet) Sarayı

Şah Süleyman tarafından 1669'da yaptırılan Heşt Beheşt Sarayı, yüksek ağaçları ve beyaz güllerin havuz kenarını süslediği etkileyici bir bahçe içinde yer almaktadır. Farsça'da "**Heşt**" sekiz, "**Beheşt**" ise Cennet anlamına gelmektedir. Safavî döneminden kalan saray, bu dönemdeki diğer pek çok yapıda görüldüğü üzere sekizgen şeklindedir. Yapı iki katlı olup, çok sayıda oda ve her biri alçı ve ayna işlemlerle süslenmiş iç içe koridorlardan oluşmaktadır. Binanın belki de en can alıcı özelliği, eyvan ve kemer sisteminin, her yönü izlemeye imkân tanıyan şekilde tasarlanmasıdır.

Programdaki mekânları gezdikten sonra Nakş-ı Cihân Meydanı'na tekrar gidiyoruz. Meydan'da 3 saat tanınan serbest zamanı etrafındaki çarşıları gezerek değerlendirip tamamladığımız yoğun bir gezi programının sonunda otele döndük.

22 Mayıs Pazar sabahı 05.00'da otelden ayrılarak Türkiye'ye dönüş için havaalanına geçtik. THY'nin TK893 sefer sayılı uçağıyla 08.00'da uçuyoruz. 3 saat 50 dk süren yolculuğun sonunda Türkiye saatiyle 10.20'de Atatürk Havaalanına ulaştık.

Bir haftalık hızlı bir İran gezisinin ardından, ülkeyle ilgili tasavvurlarımızın hem müspet hem menfi olarak değişmesi gereken yönlerinin olduğunu anladık. Aksini görmeyi umut ettiğimiz halde, tarihi süreçte bu topraklarda hizmet vermiş olan Sünnî anlayışı destekleyen ulemâ, sultan ve devlet adamlarına karşı duyulan hoşnutsuzluğa şahit olduk. Onların kabirlerini veya onlardan kalan eserleri yok sayma ya da kendi kaderine terk eden bir siyasetle silmeye çalışmaları bu hoşnutsuzluğun en bariz tezahürüydü. Fakat buna rağmen Kum gibi bazı bölgeler hariç, halkın bir kısmının mezhep farklılığından kaynaklanan alenen dışlayıcı bir tavır sergilemediğini gördük. İkinci bir husus, İran'da bayanlar için zorunlu olan başörtüsü kuralının, bayanların kılık-kıyafetine olan yansımaları, bize kuralın benimsenmeyip tepkisel bir tutuma veya alternatif yönelimlere kapı araladığını düşündürdü. Çünkü abartılı makyajla saçın büyük kısmını açıkta bırakan bir örtü takarak dolaşan bayanların sayısı azımsanmayacak kadar yüksekti. Diğer bir husus ise gezilen birçok mekânda, tanıtım amaçlı bir broşürün bile olmayışı, turistlere yönelik soğuk bir tavır ve esnafın sergilediği ilgisiz tutum, turizm sektörünün yeterince gelişmediğinin göstergesiydi. Fakat bu durumu değiştirmek adına çeşitli teşebbüslerin olduğunu da ifade etmeliyiz.

Özellikle tarihî ve kültürel mekânları önceleyerek hazırlanan istifade ettiğimiz bu başarılı organizasyonun gerçekleştirilmesinde emeği geçen İslam Tarihçileri Derneği başkanı Sayın Prof. Dr. Mehmet Şeker'e, programın aksamadan yürütülmesini sağlayan Ahmet Şeker nezdinde Burak Turizme, rehberliğiyle bize eşlik eden Hüseyin Zamanoğlu'na teşekkürlerimi sunuyorum.